

Krepost političke razboritosti

Ivan KOPREK

Krepost kao sposobnost povezivanja normativnih zahtjeva odgovornog ponašanja kako individualnog tako i svjetovno-socijalnog projekta tubitka čovjeka,¹ proživljava danas svoju krizu. Već je Hegel primjetio da se o njoj više ne govori.² I M. Scheler je u eseju, napisanom još prije prvog svjetskog rata, ustanovio da je riječ »krepost«, koja je u »drugim vremenima« označavala »vrlo dražesno biće, zanimljivo i puno šarma« toliko izgubila »da jedva još možemo zaustaviti smijeh kad o njoj čujemo ili čitamo«.³ »Riječ krepost« – piše, ne tako davno, i H. G. Gadamer – »u našem jezičnom svijetu živa je samo u ironičnoj signalizaciji.«⁴ Kreposti, dakle, proživljavaju krizu.

Raspoznajni znak te krize je ne samo razdvajanje razuma i osjećaja, vjere i znanja, srca i glave nego današnja sveukupna moralna dezorijentiranost. Kreposti su na udaru kritike kao izraz mlitavosti i mediokriteta.

Sačuvati sve, konzervirati sve, odreći se svega, započeti sve iznova, tako glase parole današnjeg čovjeka koje su, čini nam se, sve jednako neprijateljski raspoložene prema životu. Krajnosti mrve život. Krajnji individualizam i krajnji kolektivizam npr. jednako rastvaraju i pravu osobnost i pravo zajedništvo. Ipak, danas takva krajnja opredjeljenja posvuda napreduju na račun umjerenih, a sama umjerenost biva proglašena nečim konzervativnim. Današnji postmoderan, apatičan, ravnodušan čovjek mogao bi se slikovito okarakterizirati kao »sottobandiera«, što znači da mu je jedina pripadnost nepripadanje odnosno odbacivanje svake apsolutne određenosti i dorečenosti, ali i nikakvo vezivanje na dulje vrijeme.

Ne bi li možda baš govor o krepostima – tako bismo si trebali postaviti pitanje – morao čovjeku u toj situaciji pokazati ili ga čak dovesti na model vladanja i djelovanja u ravnoteži oprečnih krajnosti, na »humani optimum«?⁵

- 1 R. Guardini bi rekao »das Gefühl für Ordnung« (Usp. R. GUARDINI, *Tugenden*, Würzburg 1963, 15).
- 2 Usp. G.W.F. HEGEL, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 150, Hamburg 1955, 4. izdanje, dodatak.
- 3 Usp. M. SCHELER, »Vom Umsturz der Werte«, u: *Gesammelte Werke Bd. 3*, Bern 1955, 13 sl.
- 4 H. G. GADAMER, *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1965, 2. izdanje, 425.
- 5 Današnja literatura o krepostima, na žalost, nije obilna. Navodimo tek neke pokušaje: A. ADAM, *Tugend der Freiheit*, Nürnberg 1947; F. SCHÖNSTEINER, *Tugendlehre*, Klosterneuburg 1952; J. ENDERS, *Menschliche Grundhaltungen: Ein Ordnungsbild der Tugenden*, Salzburg 1958; R. GUARDINI, *Tugenden*, Würzburg 1963; O. BETZ

1. Što je krepost (vrlina)?

Oslanjajući se na Aristotela krepost (vrlina) označava željeni habitus koji konstituira razumnu sredinu.⁶ Ona tvori ravnotežu u smirenju strasti. U njoj čovjek izlazi iz onog iskonskog gibanja i sabire se u postojanost.⁷ Aristotel, prema mišljenju sv. Tome, tvrdi da je krepost trajna vještina po kojoj čovjek postaje dobar i po kojoj njegovo djelo postaje dobrim.⁸ Tek je u »mudrom čovjeku« (*aneer cpoudaios*)⁹ bit kreposti.

I za Tomu Akvinskog krepost je trajna sklonost i vještina za moralno dobra djela (*virtus est habitus bonus operativus*).¹⁰ Ako se krepost dostiže moralno dobrim djelima, onda ona privlači volju samo na takva djela te joj također pomaže da ih izvrši.¹¹

2. Krepost (vrlina) kao zadaća

Krepost svakako nije čovjeku prirodeno svojstvo. Teško je biti krepostan. Čovjeku je prirodena želja da bude sretan, prirodeno mu je da živi u društvu. Krepost zahtijeva trajni napor.¹²

Krepost ipak nije tek vještina. Svakodnevno nas iskustvo uči da nam je svaki posao laganiji što ga češće obavljamo i da upravo ta lakoća pripada naravi vještine. Čovjek može postati vješt plivač, dobar plesač itd. Vještina je, dakle, trajno usavršavanje neke moći da lako i hitro djeluje.¹³

Krepost je, prvotno, savršenstvo vlastito umnoj naravi. Samo je umno biće sposobno da u moralnom smislu dobro djeluje. A budući da se savršenstvo umnih moći može sastojati u tome da um spozna istinu, a volja odabere dobro, to svaka krepost ide za tim, ili da um uistinu u svakoj

(Hrsg.), *Tugenden für heute. Zwischen Möglichkeit und Wirklichkeit*, München 1974; K. RAHNER – B. WELTE (Hrsg.), *Mut zur Tugend*, Freiburg-Basel-Wien 1979; H. JONAS – D. MIETH, *Was für morgen lebenswichtig ist?*, Freiburg-Basel-Wien 1983; A. MacINTYRE, *Der Verlust der Tugend. Zur moralischen Krise der Gegenwart*, Frankfurt-New York 1987.

6 Usp. ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, 1107 a sl.

7 *Isto.*, 1106 a 5.

8 Usp. TOMA AKVINSKI, *S. th.* I-II, c. 5. Prvi dio definicije vrijedi za sve vrline, jer i umne vrline doprinose savršenstvu čovjeka, ali drugi dio vrijedi samo za moralne kreposti, jer one čine i samo ljudsko djelo savršenim.

9 Usp. ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, 1107 a.

10 Usp. TOMA AKVINSKI, *S. th.* I-II, q.55, a.1.2. i 3.

11 Već je Augustin definirao krepost kao dobro svojstvo duše, po kojem čovjek dobro živi i kojim se nitko zlo ne služi. U toj definiciji riječ »dobar« dolazi u značenju samo moralno dobrog, a kad se kaže da se krepošću nitko zlo ne služi, to znači da nitko ne može činiti zlo krepošću i njezinim sudjelovanjem. (Usp. A. AUGUSTINUS, *De lib. arbitrio* lib. 2, c.19; *PL* 23, 1267)

12 Ako je neko svojstvo samo časovito i prolazno, ono se jednostavno naziva raspoloženje – *dispositio* – koje s krepošću (vrlinom) nema nikakve veze.

13 Usp. TOMA AKVINSKI, *S. th.* I-II, q.50, a.3, ad.2.

stvari jasno i sigurno spozna, ili da volja čvrsto prione uz moralno dobro. Radi toga se kreposti i dijele na kreposti uma i moralne kreposti.

Kreposti (vrline) uma (*»virtutes intellectuales«*), ako i nisu u potpunom značenju kreposti ipak se k njima pribrajaju. Pomoću njih čovjek je sposoban za ona djela koja dolikuju razumno biću i koja su samo njemu vlastita, ali ne pripadaju prijeko potrebno moralnome redu. Ovdje je riječ o krepostima u širem smislu.¹⁴ Po Aristotelu (a to je preuzeo i Toma) postoje pet takvih vrlina: mudrost, razumnost, znanost, umjetnost i razboritost.¹⁵ Između ovih¹⁶ samo razboritost je krepost (vrlina) u pravom smislu riječi.

Sve nabrojene kreposti doprinose čovjekovu savršenstvu. Znanost je npr. trajna vještina uma kojom čovjek nedvojbeno i s razlozima spoznaje istinu. Ona dakle usavršuje čovjeka u spoznavanju istine. Pa i ako čovjek od istine zaluta, to nikada ne biva na temelju znanosti kao takve, kao da bi sama znanost ljudski razum navela na pogrešni nauk, nego jedino radi toga što se čovjek nije razumom dobro služio.

Kreposti (vrline) uma omogućuju, dakle, da čovjek *može* dobro činiti. One čine um sposobnim za stanovita djela, ali ne dostižu do volje. Volja ostaje slobodna i o njoj ovisi, hoće li se poslužiti umnim vrlinama i kako.

Moralne kreposti (vrline) (*»virtutes morales«*) tako djeluju na čovjeka da on ne samo da moralno dobro može nego i da *hoće*. One, dakle, djeluju na volju nukajući je na moralno dobra djela. Volja u svom pojedinom djelu dakako ostaje slobodna, ali moralna vrlina (krepost) stvara u njoj sklonost na dobro.

Kreposti shvaćene kao dispozicije uma i volje ne samo da podržavaju praksu i osposobljavaju nas da dospijemo do onih u praksi inheretnih općih dobara, nego nas u tom traganju i potpomažu.¹⁷ U tom smislu treba krepostima pripisati i političku konotaciju.

3. Politika i krepost (vrlina) razboritosti

Već je za Platona krepost bila politički pojam. Naime, Platonovo predstavljanje krepesnog čovjeka ne može se odijeliti od krepesnog (u prvom redu pravednog) građanina.¹⁸

I Aristotel je najvažniju krepost političkog života prepoznao u pravednosti. S time je zapravo želio naznačiti da zajednici kojoj manjka suglas-

14 Usp. *Isto.*, q. 51, a. 1; q. 63, a. 1.

15 Usp. ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, 1096 a; TOMA AKVISNKI, *S. th.* I-II, q.50, a.4.

16 Toma ih naziva *»virtutes secundum quid«* (*S. th.* I-II, q. 56, a.3).

17 Usp. A. MacINTYRE, *Der Verlust der Tugend. Zur moralischen Krise der Gegenwart*, Frankfurt-New York 1987, 293.

18 Usp. *Isto.*, 189.

nost o značaju pravednosti mora manjkati i prijeko potrebna osnova političkog života.¹⁹ Bez kreposti razborite pravednosti ne bismo se mogli oduprijeti praksi korumpirajuće moći institucija.

Iz upravo naznačenog uočljivo je da je krepost razboritosti mjerodavna ne samo za društvene (političke) kreposti nego i za sve druge kreposti budući da povezuje spoznaju i volju, misao i djelovanje. Razboritost je sposobnost opća načela, sadržaje »prasavjesti« praktički osloboditi u konkretnoj situaciji. Baš zbog toga neki je i nazivaju »temeljem etike« čija zadaća je umno svladati sve praktične probleme djelovanja.

Stvarnost u kojoj se djelujući krećemo gotovo je bezgranično raznorodna i putovi do cilja su raznovrsni. Oni, naime, ništa ne utvrđuju nego trebaju biti traženi. To osobito vrijedi u politici u kojoj nije riječ samo o spoznaji kompleksnih odnosa nego o odgovornom oblikovanju socijalnih veza. Te su pak veze u stalnom pokretu. One su povijesne, uvjetovane raznorodnim socijalno kulturnim čimbenicima, te kao takve nikada u potpunosti prozirne i očite.

Ako bi se razboritost mogla označiti kao »temelj« i političke etike onda je politički razborit onaj: a) – tko se u politici orijentira prema dobrim ciljevima, ali tako da ne postaje svojeglavnik. b) – tko pokušava spoznati i ovladati kompliciranim odnosima, ali tako da ne pretpostavlja stvari čovjeku. c) – tko zna riješiti teške situacije, prosuditi i držati ih u rukama, ali tako da ne postaje oportunist. Politička se razboritost, dakle, odražava kroz traženje i pronalaženje sredstava i putova do posljednjih ciljeva ljudskog zajedništva.

3.1 *Nekoliko konkretnih izvoda*

Ako smo razboritost označili kao temeljnu političku krepost onda smo i najoštrije zaniijekali sve samo etičko-karizmatско provođenje politike. Etička se kvaliteta politike mjeri prema njezinom uspjehu u smislu vrijednosti općeg dobra. Taj pak uspjeh ovisi o razboritoj kvaliteti političkog djelovanja.

U politici razboritost mora povezivati spoznaju s djelovanjem u tri koraka: a) promišljanjem, b) prosuđivanjem i c) odlučivanjem. To politički znači: a) analizom situacije, b) procijenjivanjem mogućnosti, c) zauzimanjem stava (odluke). Tek u ova tri koraka moguće je političku razboritost još pobliže odrediti i to ako je razlučimo od njezinih pogrešnih oblika.

a) Za promišljanje zahtijeva se trajna analiza situacije koja nikada ne dolazi do kraja. Nikada ne mogu biti osvjetljeni svi čimbenici neke situacije, sve moguće reakcije drugih, sve granice i posljedice djelovanja. Sud razboritosti nije teoretski moguće dovršiti. Riječ je prije svega o sudu

19 Usp. *Isto.*, 325.

praktičnog uma u kojeg uviru sadašnja iskustva i predviđanja o budućem. Sud razboritosti mora se stoga zadovoljiti moralnom sigurnošću prema kojoj nikada u potpunosti nije isključen i riziko promašaja.

b) Procijenjivanje mogućnosti mora se čuvati dvaju pogrešnih oblika. Često se govori da je politika umjetnost mogućeg. To pod određenim okolnostima može biti i nepolitično, budući da već po sebi može voditi do neuspjeha. S druge pak strane ne smije se sve moguće odrediti u strahu i sitničavo tako da se s datim ili nadolazećim okolnostima jednostavno pomirimo. Bolja bi formula za političku razboritost trebala glasiti: politika je umjetnost učiniti mogućim ono pod određenim vidicima željeno, dakle, prema mogućnostima tragati za realizacijom koja zahtijeva ustrajnost ali i ne koči inventivnost.

c) Odluka je politički nužna. Bez čvrste volje i odlučnosti ne može se voditi politika. Trajna oklijevanja, neodlučnost predstavljala bi pogrešan oblik, na što u politici itekako treba upozoriti. Druga krajnost bila bi neka slijepa odlučnost i veličanje odluke radi nje same; dakle, iracionalizam koji se s pravom naziva i decizionizam. Politika ne znači donošenje »herojskih odluka«. Odluke moraju biti promišljene, utemeljene, diskutabilne, odgovorne. Ni demokratski stav većine nije moguće izuzeti iz tih okvira. On još više ima smisla nakon javne diskusije što proizlazi iz pretpostavke da mnogi više i bolje uočavaju nego tek neki ili čak samo jedan.

Politička raspra između interesa moćnika i mišljenja stranaka jamačno nije naivni razgovor niti filozofijski seminar. Ona je obilježena ne samo interesima, određenim mentalitetom nego i od emocija uvjetovanim predrasudama. K tom procesu treba pridoci i još nešto što već prema staroj nauci pripada u krepost razboritosti: *poučljivost*, ili spremnost na učenje, spremnost prihvaćanja informacija, pozornost na nova motrišta izvan čisto kabinetskih predstavi. Razboriti promišlja, već u vlastitom interesu, a to više i u interesu općeg dobra, i argumente političkog protivnika.

3.2 Političke implikacije kreposti razboritosti

K vrlini (kreposti) razboritosti prema staroj nauci pripadaju još tri elementa koji posjeduju goleme političke implikacije: a) pamćenje (sjećanje), b) povijest, c) predviđanje. Oni se odnose na doživljaj vremena (prošlost, sadašnjost, budućnost) koje u određenom političkom sudu treba promatrati globalno s, kako se to danas lijepo kaže, lokalnim implikacijama.

a) S pravom se govori da nam je sadašnjost prošlosti zapravo sjećanje. To vrijedi kako na individualnom tako i na društveno-socijalnom planu. U tom smislu povijest treba biti prisutna i djelotvorna u sadašnjem političkom vladanju. Ne samo pojedinci, nego i čitavi narodi, nacije, crpu iz povijesti svoje samoshvaćanje, svoje tumačenje sadašnjosti a time i komadić

svoje djelatne argumentacije. Politička razboritost zabranjuje da se pri tom vlastita povijest generalizira i da se samo po njoj sve procjenjuje i mjeri.

b) Povijesnost znači u nepredvidivim, u novim i teškim situacijama ne izgubiti živce nego sačuvati hladnu glavu, ostati konkretan (pri-stvaran), ali i fleksibilan prema tome kako to zahtijevaju okolnosti. K političkom djelovanju i ponašanju pripada stoga i određena mjera pokretljivosti i taktičnosti. Političar mora, i kad se promijene trenutne ili predviđane okolnosti, moći sporednim putovima ići prema svojem cilju; on mora respektirati mnoštvo čimbenika koji mu ne idu u prilog. Recimo konkretnije: političar mora činiti ustupke, mora znati očekivati bolja vremena, mora moći računati s kritikom i opozicijom, mora prakticirati poznavanje čovjeka, mora ga znati pridobiti. U tim je karakteristikama politička razboritost najbliža onome što smo, često prebrzo negativno vrednujući, prisiljeni nazvati taktika, ili čak oportunistički. No, ovdje se ne radi o takvim negativnostima. Politička razboritost ne opravdava beskarakternost, ona samo potiče pokretljivost koja je nužna da bi se na uvijek novim putovima tražili nepromjenjivi ciljevi u promjenjivim okolnostima.

c) Napokon, i predviđanje ostaje prijeko potreban dio političke razboritosti. Ni jedan političar ne smije se izuzeti od pitanja o daljem tijeku stvari i o mogućim posljedicama vlastitog ponašanja, pa čak i izvan onih željenih. U tom se smislu politička etika i s pravom naziva – etika odgovornosti. Političar mora ispitati može li opravdati posljedice svojega djelovanja. On se u tom smislu mora podvrći odgovornosti.

Za naše vrijeme i ta dimenzija političke razboritosti ima golemo značenje. Ona na našem prostoru treba dosegnuti i novu kvalitetu. Mi smo tijekom prošlog tzv. komunističko-samoupravnog političkog sustava izgubili smisao za odgovornost. U sustavu komunističkih diktatora i sanjara nudene, čak naguravane alternative, vrednote i ideali pokazale su se praznim olupinama²⁰ (ambalažom). Tu su se taložile samovolja i korupcija te, bez svake odgovornosti, podgrijavała se mržnja i nasilje. Partija je stvarala mit političkog neprijatelja i konstruirala samoglave (bezglave) »heroje« kasarni. Partijski diktatori po vlastitom nahođenju usmjeravali su politiku, ocijenjivali, zabranjivali ili je dopuštali. Nije stoga čudno da se kod trijeznih ljudi na tom našem prostoru stvarala čak takva atmosfera da se svatko

20 Češki pisac M. Macourek odlično je oslikao takvu situaciju u pripovjesti »Gusjenica«. Neka je gusjenica provela ljeto u bogatoj trgovini povrća. Bio je to za nju raj. A onda su odjednom došli »neugodni« ljudi koji su se s njom željeli obračunati. Gusjenica se za tren ispričala, nestala i brzo se pretvorila u ličinku da bi se malo zatim, pred od čekanja nestrpljivim ljudima, pojavila kao leptir koji reče: gusjenicu tražite, ja s njome nemam nikakve veze. (M. MACOUREK, *Die Wolke im Zirkus*, Berlin 1966, 21) Tako i svako traganje za odgovornošću u propalim komunističkim zemljama pronalazi samo prazne larve.

želio riješiti postojeće politike. Politička je apatija zapravo i bila cilj takvog sustava.

Apstrahirajući od naše trenutne ratne stvarnosti, trauma i njenih dugoročnih (ne tek samo gospodarstvenih) posljedica, politika i na našem području trebala bi ostati svjesna da čovjek današnjice može razoriti svoju naravnu podlogu života; može manipulacijski zahvatiti u svoj genetski potencijal i štošta drugo. Baš zbog toga iznova treba promišljati i granice našega djelovanja.

Granice i okvire ponašanja u smislu političkog razbora moramo postaviti sami sebi. Njih treba donositi u oblicima zakona tako da kod toga i naše predviđanje mora biti shvaćeno kao odgovornost za životne mogućnosti slijedećih naraštaja. Danas nas politička razboritost obvezuje na to da ostvarimo, kako su to primijetili posljednji pape u svojim socijalnim enciklikama, načela zajedničkog (općeg) dobra i solidarnosti i prema budućim naraštajima.

Ovim razmišljanjem ne želimo prejudicirati rješenja, ali ako ne zapazimo kvalitetno novo značenje te kreposti za budućnost, nećemo nikada pronaći ni ispravna rješenja. Uostalom, razboritost ne može postići apsolutnu sigurnost, ona ne može u potpunosti dokinuti brigu za pogrešni sud. Bit je razboritosti, naime, i u tome da se ne damo niti zakočiti (ukalupiti) niti da nas ponese bezbrižno (neodgovorno) djelovanje. Politička razboritost znači orijentirati se prema takvoj sigurnosti koja može osvijetliti i predmnijevane rizike.

Moguće je da će nas novi problemi nastali ratnom stvarnošću uputiti na razvijanje nove političke institucije. Takva promišljanja za danas su naročito važna, osobito u svezi s pitanjem ratne siročadi, invalida, prognanih, onih nabijenih osvetom i mržnjom. Često nam ostaje samo trijezno prosuđivanje i liječenje rana.

3.3 *Granice »političke razboritosti«*

Nekako su na svršetku ovog promišljanja već postale očite i granice samo ljudske razboritosti. One su za kršćanskog političara prilika da se pita za značenje kršćanske kreposti razboritosti kao potporna, zaštite i nadilaženja pukog naravnog razbora. Kršćanski političar u svojoj razboritosti ostavlja mjesta za teološke kreposti: vjeru, nadu i ljubav.

Vjera nas kao kršćane u ograničenosti naše spoznaje i volje vodi najprije do bitnog uvida u našu stvarnost. Mi sami nismo gospodari nad našim životom, poviješću i društvom. Mi smo samo konačne osobe, Božja stvorenja. Ako se s time pomirimo, onda našoj političkoj razboritosti (a na nju smo kao kršćani obligirani) pristupa kao korektiv i kršćanska poniznost. Moramo pokušavati ostvariti nama moguće, dobro znajući da sve ne držimo samo u svojim rukama.

Kršćanska nada štiti nas od očajanja da pred opasnostima i problemima. Ništa se u politici ne može postići rezignacijom. Povjerenje u Boga i njegova obećanja može nas ohrabriti u nepredvidivim i naizgled nerješivim situacijama.

Ljubav je napokon potrebna da bi politička razboritost bila očuvana od uvijek prijetjećeg obrata u puku svjetovnu mudrost, u šablone čisto koristoljubivog promišljanja, u prepređenost (lukavost), u opravdanje loših sredstava. Razboritost pretpostavlja temeljni stav prema dobru, ona se mora podrediti posljednjem cilju. To se pak postiže samo ljubavlju. Stoga u kršćanskoj nauci o etici ljubav i ima najviše mjesto ali tako da ipak nikada ne nadomješta druge kreposti nego ih sve objedinjuje i prožima. Kršćanin – kako reče Augustin – ljubi i, što želi, čini (*dilige, et quod vis fac*).²¹

Tako bi baš kršćanin mogao i trebao biti kadar prakticirati viši oblik kreposti političke razboritosti koja i u turobnim i beznadnim vremenima nastoji tragati i pronalaziti nove putove. Možda je u tom smislu politici potrebno više razboritosti u vjeri, nadi i ljubavi.

VIRTUE OF POLITICAL WISDOM

Ivan Koprek

Summary

The author considers the virtue of wisdom as the decisive one for every policy and political activity. Politically wisdom is shown: a) by being orientated towards good aims in political matters, not being selfish and obstinate, b) by trying to understand and master complex relationships, but not putting things before man, c) by being able to resolve difficult situations, to discern and govern them, but not as an opportunist. The author shows the limits of thus conceived wisdom which can only be a human quality. For christian politicians it is challenge to question the meaning of the christian virtue of prudence as a kind of fortification, shelter and overcoming of a merely natural common sense. The christian politician, in his wisdom, retains a place for the cardinal christian virtues: faith, hope and charity.

21 A. AUGUSTINUS, *In ep. s. Ioanis*, tract. VII, 8; PL 35, 2033.